

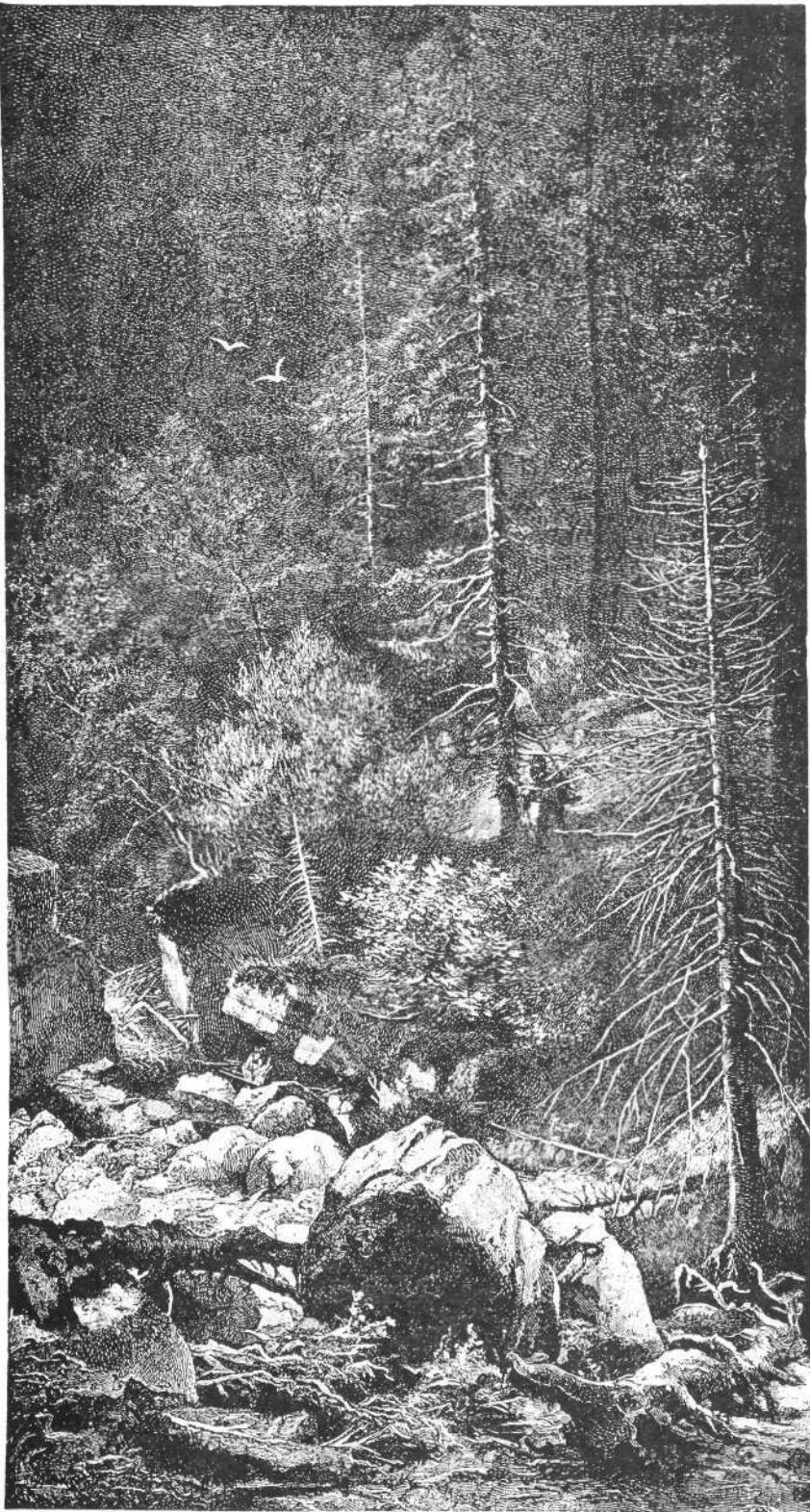

KOSITBA U ZAGOLSKOJ DRAGI.

N A G R E B E N U .

Kroz desetak
sam godina za
dokolice uviek
rado zalazio u
Gorski kotar, da
mu ovaj ili onaj
kraj obadjem. Do-
djoh tako i 5. kolo-
voza g. 1885 u
Brod, ne odlučiv
se uz put, kamo

ću poći od ovdje. Na večer istoga dana sjedjasmo ja i drugi neki prijatelji za stolom.
Razpreo se živahan razgovor o lovu, o medjedima i drugoj divljači, o izvoru Kupe, o
Hajdovoj hiži i raznim krajevima brodske okolice. Tako u razgovoru, zapitati će me
g. upravitelj, kamo sam nakanio sutra.

U ŠUMI VRHA GREBENA.

On se zamisli, te će mi nakon kratke stanke: »Ako želite vidjeti nešto zanimiva, a ne žalite truda i vremena, a vi podjite u šumu, gdje još nije bilo sjekire; potrudite se na vrh Greben kod Paproda. Ja imam blizu ondje u šumi posla, pa čemo poći zajedno, a poslie ču vam dati lugara, koji će vas dalje voditi. Sa Grebena možete poći na Polakovac, pa onda u Turke i odtuda nastaviti svoj put u kotar čabarski«. Ovaj sam predlog radostno prihvatio, a bio mi tim miliji, jer sam uza se imao muža, kojemu bijaše poznat svaki kutić ogromnoga mu područja.

Već samo ime vrha u velike me zanimalo, pogotovo pak, kad sam čuo, da ima na njem prašuma; jedva dočekah jutro.

Povezosmo se kolima do Kuželja, odkuda nastupismo put uz lievu obalu Velike Bjelice. Došav blizu izvora toga potoka, koji je zarasao bielom jalšom (*Alnus incana*), počesmo se uzpinjati riedkom bukovom šumom te dodjosmo naskoro u Ljeskovu dragu, gdje ima ciela ljeskova šuma sa 1 *dm* debelim stablima. Lugar idjaše napried, tresući u jednoj guštari štapom rosu s grmlja, a mi za njime, da se odviše ne smočimo. Približiv se k jednomu grmu, zaustavi se i zavapi: »Zmija, zmija!« Pogledam, i opazim korak od sebe otrovnu pepeljušu (*Vipera Ammodytes*), kako hrli pod grm. Njezina me veličina tako osupnula, da sam se prepao i tek onda ju htio udariti štapom, kad je već u grm uljezla. Sad sam sa lugarom zmiju tražio, ali joj ne bijaše traga, kad ju na jednom opazih na grani, oko koje se je omotala. Razgrnem granje i vidim, kako se lieno spustila i tu pripravna čekala. G. upravitelja umolih, da odapne pušku. Puška planu, zmija skoči i časom je nestala pred očima. Uzesmo štapove, prevraćasmo lišće, razkrenusmo granu, ali je ne nadjosmo. Krvavi tragovi nam posyjedočiše, da je težko ranjena.

Štogod sam do sada pepeljuša video, a video sam ih i polovio mnogo, ne bijaše nijedna tako velika. Ova je mjerila najmanje 80 *cm*, na dva prsta bijaše u sredini tiela debela, jer valjda sita, a kriva, da ne krenusmo dalje guštarom, već uzbrdice preko pusta, kamenita vrha, koji je rujem i risjem (*Erica carnea*) zarasao. Ruj seljaci ovuda sabiru, suše i prodavaju, jer ima dobro žutilo, nu prama tjemenici vrha ne *zalaze* pepeljuša radi, jer se boje, kao što se i mi bojasmo, stupajući lagano napried.

Kad se popesmo vrhu na tjemenicu, došli smo do staze, što vodi Ljeskovom dragom uzbrdice. Šumu, kojom idjasmo, sastavlja mlada bukva, a preostali panjevi posvedočili su nam, da bijaše tu nekoć zamašnih stabala.

U Ljeskovoj dragi iznenadjuju te brojne lieske, nu još više javorovi, koji uzbujaše. Zastupane su tuj četiri vrsti naših javorova: Mliečak (*Acer platanoides*), bielej javor (*A. Pseudo-platanus*), crveni javor (*A. obtusatum*) i klen (*A. campestre*). Prve su dvije vrsti grmolike, posliednje pak stablaste, i nigdje nisam u Gorskom kotaru video tako debelih klenova kao ovdje, a naročito se iztiče crveni javor, koji je obično grmolik. Na obroncima sa iztočne strane medju bukvama i debelim grabrićima (*Ostrya carpinifolia*) izmjero sam jedno stablo od 117 *cm* objama. Na jednom sam mjestu našao eksemplar, kojemu iz korjena izbija pet visokih i debelih stabala.

Kad nas je primila jedna šumska čistina, stajasmo medju samim klenovima, a za klenovu se šumu znade, da je ugledna, pogotovo u jeseni, kad joj lišće požuti poput četruna. Tuj nadjosmo u Gorskom kotaru toli riedki hrast, a pred njime božikovinu ili božje drvce, koje se ovdje i u stablo razvilo. U šumi nadjoh i bielu lozu (*Clematis Vitalba*) ili srebrut, koja je tuj neobične duljine, jer se vije do vrh krošnje, a 5–6 *cm* je debela.

Stazica, kojom se uzpinjasmo, postajaše sve uža, strmija, šuma gušća, bukve deblje i više. U ovomu kraju ima i dugara, koji duge prave. Oni sprovadaju tuj dulje vremena, pa za to si i sagradiše jednostavnu kolibu, u kojoj prenoćuju. Zabiju u zemlju šest soha, polože na njih »priečnike« prislone »lemeze«, pokriju to granjem, i koliba je go-

tova. Na okolo im leže kusovi, koje razbijaju sjekirom, što zovu »razbijача«; »sikirom« ih kalaju, »rezivnikom« obrezuju.

Od komada dobivaju po novčić, pa premda se čini ta zaslужba neznatnom, to ipak marljiv i vješt dugar može na dan i po dva forinta zaslужiti. Gotove duge vežu u snopove »mač«zvane, i nakladaju u tovare, koji zapremaju po 300 duga.

Kad smo se malo odmorili podjosmo gustom šumom dalje i dodjosmo na gorske laze, gdje su kosili sieno. Takova je draga koritasta, zarubljena šumom, bujna i zelena, mali svjet za sebe.

Na jednom su mjestu kosci kosili, kosbaša im na čelu, kose zvečile i odkosi padali, dočim su poslije na drugom odkose sbijali ili slagali u grede. S druge su strane žene pokošeno sieno vilama prevraćale i razgrinjale, da se bolje prosuši. Jedne su suho sieno grabile i kupčale ili družničale, a druge su ga pla-

DUGARI KOD RUČKA.

stile u plastovje; da pak budu i djeca zabavljena, ona su trinu (sitno sieno) grabljama grabljala i u ograbinu srtala.

Gdje je usred laza po visoka šikara ili stablo, to je prostrto sieno a povrh njega krov, pod kojim kosci sa družinom noćivaju. U prikraju šume smještena su kola, tuj su privezani i volovi, a kako na košnju sve zdravo iz kuće kreće, ima tu i djece, koja se na svoju ruku zabavljaju.

Oko podne, ako nije dom daleko, eto i gospodarice sa pokritom košarom, u kojoj nosi ručak, a koji momak barilce svježe vode. Kad je sunce zapalo i mrak se nad dragu spustio, zamre ona do drugoga jutra, kad se opet svatko na svoj posao spremi. Pokošeno sieno voze kući, nu koji ne ima govedčeta. taj ga kući nosi, što rade obično mučno i težko, uboge žene.

Osobita je Zagolska draga, na koju dodjosmo iz hladovite bukove šume. Dučačka je prilično, te se na kraju dieli u dva traka, koji se lagano u bukovoj šumi gube.

Ovdje bijaše živahno, tu zato i posjedasmo na svježe, mirisavo sieno, upitav jednu djevojku, ima li vode. Poskoči k bližnjemu grmu kao srnče i ponudi nam barilce, dav, da je svježa, jer da ju je malo prije sa Paproda doniela.

U ovoj sam se dragi oprostio sa g. upraviteljem, koji je pošao šumom uzbrdice, da tamо bilježi bukve, a ja krenuh sa lugarom lagano napred. Na lievo od Zagolske drage uzdižu se u šumi vaspene stiene »Vela i Mala vrata« zvane, kroz koje se naranvne satvorine prelazi na drugu stranu gore.

Odmaknuv, začujem na jednom pjesmu, dvie djevojke stale i prisloniv se jedna o drugu zapjevale u visokoj gori tako milo, da sam nekoliko puta šuštao i pjesmu slušao.

Kad smo došli dragi na kraj, stane lugar, upre prstom na desno, te mi reče, da tu vrh Greben počinje. U bukovoj šumi uzdižu se ogromne grebenaste stiene, do kojih čovjek još nije došao. Dapače, kad divljač gone i pse simo navrnu, ne ide njedan uzbrdice, već okrene na protivnu stranu. Podjosmo šumom, gdje sam se sastao sa lugarom R., koji me po nalogu i naputku g. upravitelja imao voditi nu Greben i dalje. Za malo, a nakon četirsatnoga uzpinjanja, dokopah se Paprodu (876 m) i lovačke kuće, ove ugodne i sigurne luke za svakoga, koji na planine zalazi. U kući sam našao jednoga šumarskoga činovnika iz Lokava, koji me ponudio salamom i čašom kriepka vina. Založiv i odmoriv se malo, odoh do susjednoga vrela, na koje me lugar upozorio, da mu izmjerim temperaturu. Nije to živo vrelo, iz kojega bi poslie potoći prožuborio, već je voda, što iz zemlje kaplje u korito, a kapka kao da plače, što je ne ima više. Malo je imo, ali bi ipak drvari, volari, ugljari, dugari i kosci ljuto stradali, da presuši, jer na daleko ne ima vrelašca. Temperatura vode bijaše 8° R. Na Paprodu, koji je veoma znamenit u entimoložkom pogledu, ima i veliko sjemenište i razsadnik crnogorice, a u njem na tisuće jelvića i smreka, kojima ošumljuju izsječene ili puste gorske krajeve. Od kolibe otvara se poučan vidik na ogromni Risnjak i njegove trabante. Kada čovjek ovdje gleda, sluša i prisluškuje, tad mu se pričinja, da je prije u kojem planinskom kraju Gorenskoga, nego li u svojoj domovini. Pa je ipak malo njih, kojima su ti divni krajevi poznati, jer za tudje marimo, (kao da je tamo ljepše), a svoje zanemaruјemo!

Spremismo se na Greben i sad mi zazuje rieči gospodina upravitelja: »Ako želite vidjeti šumu, u kojoj još ne bijaše sjekire, tad se morate potruditi na Greben«. Za malo imao sam stupiti u prašumu. Putujem domovinom mnogo godina, video sam razne šume crno- i bjelogorice, iznenadio me Risnjak, Snježnik i mnogi drugi briegovi i vrhovi, no Greben je osobit svojim šumama.

Od lovačke kuće podjosmo dobro utrtom cestom, skrenusmo na lievo, gdje nas ostavila bukva i primila šuma crnogorice sa orijaškim smrekama.

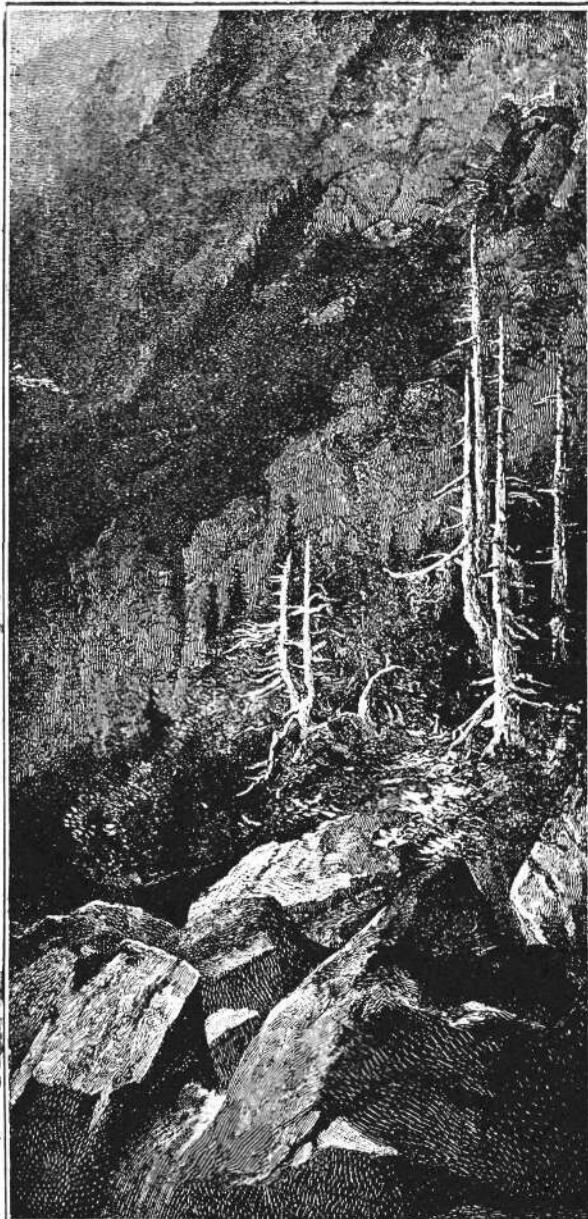
Šuma, što te na Grebenu prima, nije onakova prašuma, kakovih ima n. pr. na Velebitu, gdje su stabla tako gusta, da im krošnju sunce nikada ne probija, i gdje si čovjek sjekirom mora put krčiti, već je to prašuma svoje vrsti, koju ćemo prema onomu, što vidjesmo, čim vjernije opisati.

U početku iznenadjuju te ogromne stiene, rastrgane, pune grebena i oštrica, to gole, to obrasle raznim papratnjačama i mahovinom. Ima stena, što se uzdižu poput zelena humka, a zarasle su na 2 dm debelom, krasnom mahovinom, na kojoj buji slezenica (*Asplenium Trichomanes*) i sladki korjen (*Polypodium vulgare*). Ima opet i takovih, koje su malo ne gole, a pokrivene raznim grmljem, koje izbjija iz živa kamena, a prekrasan im nakit planinski zov (*Sambucus racemosa*) sa grimiznim grozdovima. Medju tim stenama ima i ponikava, dolaca, dubokih škrapa, razsjelina i razpuklina. Ponikve zarasle su u dnu ponajviše papratnjačama, medju kojima je najuglednija bujadika (*Onoclea germanica*), na metar dugačkim hvojama, koje mjestimice pokrivaju cielo hladovito i vlažno tlo ponikve.

Kad se spustiš u dno takve ponikve, kao da si došao u ledenicu, tako je zrak hladan, jer ju valjda nikada sunce ne ogrieva. Kao da si se preselio u drugi svjet, jer posjednuv na koji dovaljeni kamen, uzalud prisluškuješ: sve jetih, niemo, mrtvo, pusto, pa kad si se lagano uzpeo i na blago sunce izašao, rado postaneš, da se malo ogriješ.

Ima i takvih ponikava na Grebenu, kojima je dno zaraslo šumom, te ih ona i zarubljuje. U takvoj je ponikvi i mnoga životinja u biegu sigurno zaglavila, pa je zato užasno grobište u skladu prirode! Kad vihor zahuji ovom gluhom šumom, mnogo on okolno stablo obori u ponikvu, koje krši i lomi u njoj poraslu šumu. U toj dubljini ne ima nijednoga ravnog stabla. Polomljene vršike smreka, oklaštrene grane, prelomljene svrži, izpreolmljena debla, izprebacano i sunovraćeno stabarje, koje tuj trune i gnijije, dovaljeno kamenje i na njem uvehlo bilje, debela mahovina, što je tuj uzbujala, plazava crvotocina, gусте papradi, grobni muk, ledena studen, debela stjena: to ti je slika šumom zarasle ponikve na Grebenu.

Ima opet ponikava, koje nisu ljevkaste, već dugoljaste, rubom gole i zarasle, pa kad zirneš u crnu im dubinu, zabieli ti se nešto, odpalim lišćem i iglicama posuto, a lugar reći će ti, da je to sniežnica, u kojoj se snieg nikada ne topi, te da ih ima ovdje, na susjednom Polakovcu i drugdje u Gorskem kotaru. On će ti reći, da se u starom snieg i crvi legu, da je on te crve i vidio.

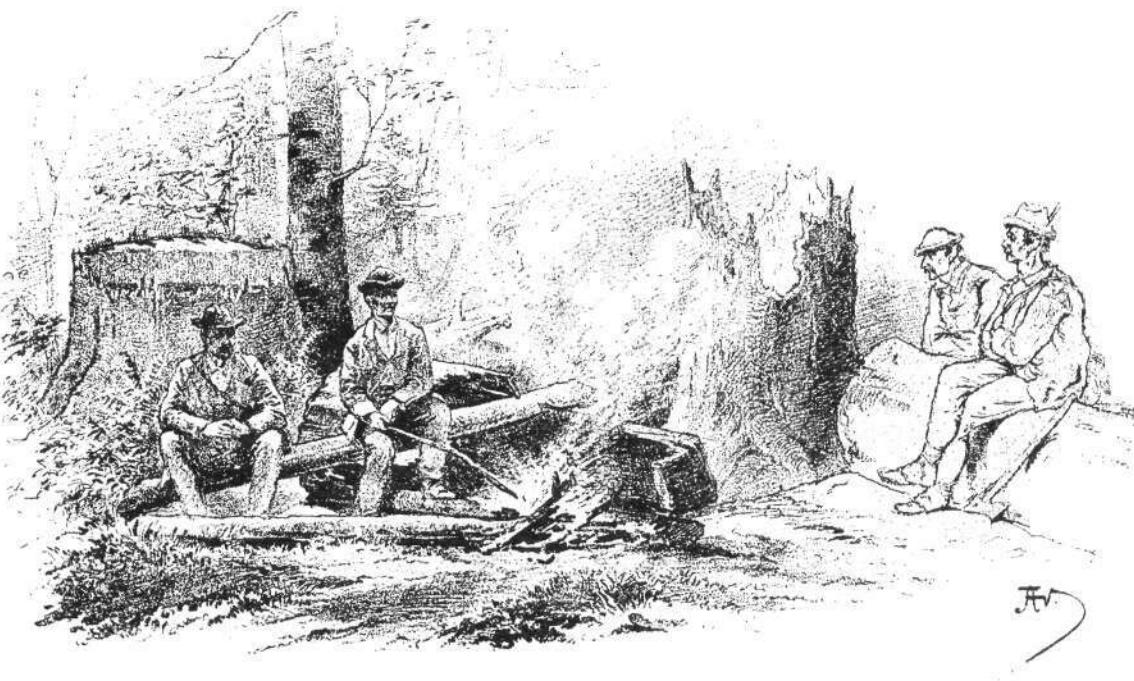

PONIKVA NA GREBENU.

Osim ponikava, kojih ima tuj na stotine, zanimiva je i šuma.

Stabla nisu tuj na gusto porasla, jer im to grebeni i pećinu sprječavaju, ali je zato zahvatila tlo takova guščara, da se čovjek preko nje težko probija. Oko tebe leži na stotine oborenih divova, kojima trupla prhnu i gniju, te ne korakneš deset puta, a da te ne zaustavi taki orijaš, koji moraš prekoračiti ili ga obići ili se preko njega spustiti. Mjestimice su ti divovi tako nakladani, kao da ih je čovječja ruka stavarila, dočim drugdje leže bez ikakvog reda izprebacani. Svrži strše na sve strane i za to ti je paziti, da se na nje ne ogrebeš, ne udariš ili da si ne izbjiješ oka.

Lugar je hodao lagano, podavao mi ruku, ili naznačivao kuda mi valja proći, jer da zadješ medju ovo izprebacano stabarje, zlo i naopako, i težko da bi čitav prošao. Taj sam dan prekoračio preko sto oborenih bukava, smreka ili jela, a kod jednoga trupla dovoljno i straha užio. Stablo se oborilo preko razpukline, kojom moradosmo prieći na drugu stranu. Lugaru, koji je takvu hodu navikao, bijaše to lak posao. Kad

PLANINARI NA POČINKU.

sam po mokru deblu počeo hoditi i onu dubljinu pod sobom zagledao, mravci mi prodrogoše tielom, ali sam napokon ipak sretno prošao. Vidio sam i takovih mjesta, gdje čovjek hodajući ne može ni proći, već mu oboren deblo valja zajahati i pomalo se napried pomicati. Naročito su pogibeljna onakova debla, što leže u duboku hladu, jer su vlažna i noga se po njima omiče, te je na takovu mjestu i lugar pao i na susjednoj stjeni malo ne zaglavio.

Obazreš li se oko sebe, iznenadjuju te stabla, koja stojeći prhnu i trunu. Ako je prostor na kojem porastoše, manje kamenit, onda su tako gusto sbita, da se od starine uginuli dub nije na tle oborio, već stojeći ugiba, ili se prislonio o drugi zdravi dub. Povisoki panjevi tako su trošni, da se pod slabim udarcem raspadaju, kao da su od stakla.

Takovu drevnu šumu, kao što je ova na Grebenu, čovjek sa strahopočitanjem promatra, te ga nuka, da se prenese u davne i daleke vjekove, kad se ona tuj već zele-

nila. Stotine i stotine častnih staraca okružava te sa svih strana i kad bi samo jedan mogao progovoriti, čudne li bi nam stvari pričao! Koliko li je vjekova trebalo, dok se iz sitna sjemena razvilo toli ogromno truplo, kolike li bijaše promjene oko njega, dok je ono poraslo?! Koliko se puta listom zaodjenule, koliko puta cvjetkom i plodom okitilo i tuj bujalo, kad na daleko ne bijaše stvora božjega. Častno se iztiču ti divovi svojim truplima i debelim kvrgastim udovima, od kojih je gdje kojega grom oštetio, ili oluja skršila.

Čovjek se mienja u starosti, on slab i duševno i tjelesno, no i takovo orijaške stablo stari, slab i ugiba, jer mu drvo prama srdcu trune i propada, dočim kora s polja izumire, nalikujući nagrešpanoj koži iznemogla starca ili starice. Čovjek u visokoj starosti posiedi, ali imadu i takovi dubovi svoj starački nakit, a to su naročito oni dugi bielosivi lišaji, koji se sa svrži poput siedih brada spuštaju. Kod smreke je to osobito hraptava *Evernia furfuracea*, kod bukava *Usnea barbata*. Drevne te svrži bijahu za mladost i golobrado momče, nu starost im je taj siedi nakit iz tiela izbila.

Ima panjeva od neobičnog premjera, ima bukava, kojima se kora na deblu ne vidi, jer kako je god visoka, tako je na pedalj debelom mahovinom zarasla. Mahovi podržavaju vlagu i za to su nekoje bukve tako vlažne, da se s njih voda cedi. Ima u njima toliko vlage, da iz odkinute mahovine voda kao iz sružve kaplje. Mahovina gine i propada, te stvara pod sobom crnicu, na kojoj su druge biline uzbujale, naročito papradi i mnogo je deblo posve zaraslo sladkim korjenom (*Polypodium vulgare*), koji siže i na vrh krošnje.

Takova je prašuma Grebena, kojom sam se probijao jedan sat i po, s udivljenjem je promatrao i tek onda, kad mi koljena počeše klecati, ostavio. Kroz cielo to vrieme nije mi nogu taknula zemlje, već sam stupao po prstima od stiene na stenu, od pećine na pećinu, išao preko stabala ili se probijao šikarom, od koje je najneugodnija ona, medju koju se umiesala kupina (*Rubus hirtus*)

Kroz cielo to vrieme nisam zamietio glaska, nisam vidio leptirića, koji bi ovuda lepršao, nije mi oko razdragao nijedan cvjet do ljepušne skrižaline (*Cyclamen europaeum*) kojajenavjetlijimizračnjimmjestimaporasla. Nijemanjkala Rosa alpina, **alpina, koja je odavna ocvala.** Osim njeznačajnije su još štideće biline: *Omphalodes verna*, *Corydalis ochroleuca*, *Sanicula europaea*, *Dentaria enneaphylla* i *bulbifera*. Od mekušaca našao sam *Zonites Carniolicus* i *Campylaea umbilicaris* var. *Croatica*.

Imao sam još poći do Polakovca briega, nu trudne noge, gladno i žedno telo nije dalo, s toga sam izmedju Špičastoga vrha i Jazbića izišao, te idući opet prieko tora i obora, na jedan gorski laz došao, tu na panj sjeo i dalekim se vidikom na kranjske planine razblaživao, a zatim se uputio u podnožne Turke.

